

Er „menningarläsi“ ungs fólks að breytast?

Athugun á lestri og tómsundavenjum nemenda í 10. bekk

Guðný Guðbjörnsdóttir
Háskóla Íslands

Í rannsókn þessari eru kannaðar lestrar- og tómsundavenjur ungs fólks árið 2005. Markmiðið er að skoða menningarläsi nemenda í 10. bekk og bera niðurstöðurnar saman við fyrri rannsóknir á sama aldurshópi og við sambærilega athugun á eldra fólki frá 2005. Spurningalisti var lagður fyrir í tveimur skólum í Reykjavík, 107 nemendur alls. Niðurstöðurnar benda til að nemendur lesi minna í bókum 2005 en jafnaldrar þeirra 1993 og 1965 og að notkun þeirra á internetinu og tölvuleikjum í frítíma sínum, sé mun meiri en fólks á þrítugs- og fimmtugsaldri og jafnaldrar þeirra áður. Þeim fjölgar á báðum kynjum sem aldrei eða mjög sjaldan lesa tiltekna bókaflökka. Þá kom fram vísbending um að þekking ungs fólks á bókmenntum fari minnkandi. Kynjamunurinn í lestri er nokkur, stúlkum í vil, en þó minni en áður; lítil og ekki marktækur í internetnotkun en tölvuleikjajöðkun drengja er marktækt meiri en stúlkna. Vinsælustu bækurnar hafa verið kvikmyndaðar og eftirminnilegar bókapersónur eru yfirleitt karlkyns. Ungu fólkið leggur mikið upp úr vali, að fólk lesi eða geri það sem það hefur áhuga á og það telur frekar en fullorðnir að áhugi á íslenskri menningu fari þverrandi. Þó að unga kynslóðin lesi minna af bókum en áður og noti tölvurnar mikið þykir vafasamt nú að fullyrða um afleiðingarnar til framtíðar. Mikilvægt er því að rannsaka betur þá gerð af læsi, sem nýju miðlarnir skapa, og að skólinn sé í takt við þær breytingar. Hugtakið menningarläsi þarf að endurskilgreina eða víkka þannig að það nái til læsis á alla viðkomandi miðla og til þekkingar sem stuðlar að virkni í samfélaginu, bæði heima fyrir og alþjóðlega. Vonast er til að rannsóknin geti nýst menntamálayfirvöldum og kennurum í viðleitni þeirra til að efla læsi og menntun ungs fólks á Íslandi á tímum tæknibreytinga og hnattvæðingar.

Hagnýtt gildi: Greinin hefur hagnýtt gildi fyrir menntamálayfirvöld og kennara, bæði varðandi skipan námskrár og kennsluáferðir sem eiga að efla læsi og menntun ungs fólks, ekki síst drengja. Þá er bent á leiðir til að miðla bókmenningararfi þjóðarinnar í skólum á tímum tæknibreytinga og hnattvæðingar. Í greininni er varpað ljósi á lestur og tómsundavenjur ungs fólks í 10. bekk í samanburði við jafnaldrar þeirra árin 1993 og 1965 og fullorðið fólk á þrítugs- og fimmtugsaldri nú. Minnkandi bóklestur og aukin tölvu- og internetnotkun bendir til þess að lestur og læsi tengist í vaxandi mæli tölvum og öðrum samskiptamiðlum, en það gæti skapað nýja færni sem þarf að fylgjast með og meta í skólum.

– *Shi Jinrui* er heiti sem foreldrar í Japan nota um okkar kynslóð ungs fólks. Það merkir ný manngerð (e. *New humankind*). Þau halda því fram að við séum svo ólík öðrum kynslóðum, það sé eins og að bera saman krít og ost. Við hugsum, klæðum okkur og eyðum frítíma okkur öðruvísi ... Við erum í þróun, bylting, afl sem þarf að viðurkenna. Við erum *Shi Jinrui* og komin til að vera.

Daniel Wilks (2002, bls. 6)

Victoria Carrington (2004) vekur athygli á þessum orðum ungs ritstjóra tímaritsins *Game Zone* og bendir á að staðhæfing sem þessi eigi ekki aðeins við í Japan heldur sé um alheimsfyrirbæri að ræða. Tölvuvæðingin og samskiptatæknin frá frumbersku undirbúi ungt fólk fyrir læsi og þekkingu sem er allt öðruvísi en sú þjálfun sem foreldrar þess og kennarar hafa fengið. Carrington segir skólann seinan að bregðast við þessu og bendir m.a. á að tölvuleikir, sem áður voru fremur einhæfir og oft andfélagslegir, veiti nú textalega og menningarlega þjálfun í samskiptum sem geti skipt sköpum fyrir framtíðina. Læsi sé að breytast, en það sé flókið að átta sig á hvaða merkingu það hefur.

Þessi sýn er umhugsunarverð þegar lítið er á rannsóknarniðurstöður sem benda til að bóklestur ungs fólks fari minnkandi og að nýju miðlarnir eða samskiptatæknin allt frá sjónvarpi, farsímum, tölvuleikjum, myndböndum, og mynddiskum komi að einhverju leyti í staðinn fyrir hefðbundnari bók-, blaða- og tímaritalestur ungs fólks (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005a, 2005b; Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 1997, 1998, 2004a, 2004b; Hopper, 2005; Howard, 2006; Rowan, Knobel, Bigum og Lankshear, 2002; Þorbjörn Broddason, 1992, 2005). Einnig er vel þekkt að stúlkur lesi meira en drengir og að lestrarefni sé mismunandi eftir kynjum. Þó að bækurnar sem eru vinsælastar meðal unglinga breytist í gegnum árin, virðist lestrarmynstrið, þ.e. hvers konar bækur eru lesnar, breytast minna (Clarke og Foster, 2005; Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 1997; Hall og Coles, 1999; Hopper, 2005).

Það er víða áhyggjuefni að æ stærri hópar eiga í erfiðleikum með lestur eða læsi, einkum drengir (Au og Raphael, 2000; Rowan og félagar, 2002) og sumir ganga svo langt að segja lestur kvenlæga fremur en karllæga iðju (Wragg, 1997; Young, 2001). Í PISA-athuguninni á læsi árið 2000 sem náði til 15 ára barna í 43 löndum kom fram marktækur kynjamunur í lestrarfærni í öllum þáttökulöndum nema Lichtenstein. „Það virðist sem 15 ára drengir

lesi almennt mjög lítið umfram það sem ætlast er til af þeim ... og það sem meira er, helmingi fleiri drengir en stúlkur sjá lestur sem tímasóun“ (OECD/UNESCO, 2003, bls. 155). Árið 2000 fékk Ísland 507 stig og lenti í 10.–12. sæti og var fyrir ofan meðallag OECD- ríkjanna. Finnar voru efstir með 546 stig. Árið 2003 fékk Ísland hins vegar 495 stig í læsi og lenti fyrir neðan meðallag OECD ríkja, sem var 500 stig. Finnar og Japanir voru efstir með 548 stig, en hinar Norðurlandþjóðirnar lentu bæði fyrir ofan okkur og neðan í stigafjölda, þá sem fyrr (OECD, 2004). Betra læsi stúlkna hefur verið nefnt sem líkleg skýring á betra gengi stúlkna en drengja í skóla almennt og nýlega hefur það verið nefnt sem hugsanleg skýring á betra gengi íslenskra stúlkna en drengja í stærðfræði í PISA- athuguninni og á samræmdum prófum á Íslandi (Júlíus K. Björnsson, 2006). Yfirvöld menntamála í öðrum löndum hafa víða brugðist við með sérstökum áætlunum eða styrkjum. Menntamálayfirvöld í Bandaríkjunum veita t.d. sérstaka læsisstyrki til fræðsluumdæma, 100 milljónir dollara til átta fræðsluumdæma 2006–2007, í þeim tilgangi að styrkja læsi unglinga (Alliance for Excellent Education, 2006).

En hvað er átt við með hugtakinu læsi? Í kjölfar tækniþróunar í tölvumálum og samskiptum hefur þetta hugtak þróast hratt og fræðimenn eiga fullt í fangi með að höndla það í takt við breyttar skilgreiningar. Sjónarmið Freire (Freire og Macedo, 1987), að læsi feli í sér allt frá því að lesa orð yfir í að umskrifa heiminn eða umbreyta honum, sýnir bæði hve fyrirbærið er umfangsmikið og að um persónulegt ferli er að ræða. Skilgreiningar skipta t.d. máli í skólakerfinu og þegar ákveðið er hvernig mati á læsi skuli vera háttáð. Um 1970 var t.d. lögð áhersla á færni (e. *skills*) í að skrifa, tala og lesa í Michigan- fylki í Bandaríkjunum en um 1980 kom fram vaxandi áhersla á lesskilning (e. *comprehension*), með þeim afleiðingum að matsáherslur skólans gjörbreyttust (Au og Raphael, 2000). Ýmsir gera ráð fyrir því að ferlið frá því að lesa orð yfir í að umskrifa heiminn, geri nú þær kröfur að tekið sé tillit til mikilvægis margmiðlunar, mis-

munandi menningarbakgrunns og kynferðis nemenda og áhersla verði í vaxandi mæli á gagnrýnið mat á öllu efni (Au og Raphael, 2000; Rowan og félagar, 2002). Læsi gefur einstaklingnum tæki til aðlögunar og umbreytingar, bæði til eigin valdeflingar og til viðhalds og umsköpunar þjóðfélagsins. Því er bæði þörf fyrir áherslur á hefð og nýsköpun í lefni m.a. í skólum og að sem flestir fái möguleika til að nota þá miðla sem þeim hentar.

Hugtakið menningarlæsi hefur verið skilgreint sem „það að öðlast þekkingu á ákveðnum bókmenntum og sögulegum staðreyndum til að geta tekið þátt í menningarlífi og stjórnáttum þjóðar á upplýstan hátt“ (McLaren, 1988, bls. 213). Með þessari skilgreiningu á hugtakinu menningarlæsi er lögð áhersla á að öðlast þekkingu á bókmenntum sem skipta máli í viðkomandi menningu. Hirsch (1987) telur að vanþekking ungs fólks á þekktum höfundum og textum komi í veg fyrir að það geti skilið samtímatexta í ljósi fyrri hefða og því sé mikilvægt að skilgreina ákveðna þætti sem allir eiga að þekkja í tiltekinni menningu. Þessi skoðun þykir réttlæta það að ákveðnir skyldutextar séu hafðir á námskrám skóla jafnvel þó að það sé oft aðrir textar en þeir vinsælustu meðal nemenda. Aðrir (Gee, 1988; McCarthy og fl., 2003) telja þennan skilning á menningarlæsi íhaldssaman og á undanhaldi. Þó að námskrár og kennsla taki mið af menningararfi þjóða tryggja það ekki umburðarlyndi, félagslegan jöfnuð, efnahagslegar framfarir eða aukið lýðræði. Graff (1987) telur að áherslan eigi að flytjast yfir á tungumál og ritfærni minnihlutahópa þar sem bókmenntanáminn í skólum viðhaldi oft félagslegum ójöfnuði. Hinu gagnstæða sé oft haldið fram af þeim sem haldi í goðsögnina um mikilvægi ákveðinna texta fyrir menningarlæsi uppvaxandi kynslóða.

Þó að ofanefnd skilgreiningu á menningarlæsi rúmist innan þess ferlis sem er á milli þess að lesa orð og umskrifa heiminn (Freire og Macedo, 1987), má vissulega deila um margt í þessari skilgreiningu, til dæmis um:

– Skilning á menningarhugtakinu. Stundum má greina óþarfa afmörkun við vestræna menningu, jafnvel við svokallaða hámenningu og nú á tímum fjölmenningar er oft stutt í sjónarmið kynþáttahyggju (Wikan, 1999).

– Það hvaða bókmenntir og staðreyndir um er að ræða. Hefðin var sú að talið var rétt að skólinn kenndi góðar bókmenntir sem endurspegluðu gildi ráðandi menningar (e. *the canon*) (Applebee, 1991; Hirsch, 1987). Menningarleg fjölbreytni í kjölfar hnattvæðingar gerir slíkar skilgreiningar umdeildari, og kallað er eftir bókmenntum sem gefa öllum sama tækifæri til að samsama sig söguhetjunum (McCarthy og félagar, 2003). Aðrir vara við að umskrifa þennan bókmenntakjarna þannig að hann endurspegli bakgrunn allra þjóðfélagshópa þar sem slíkt geti ýtt undir yfirborðslegar hugmyndir og fordóma um menningarhópa (Au og Raphael, 2000; Purves, 1994).

– Hvaða máli kunnátta á tölvur og aðra nýja miðla skiptir, og hvort hún er að umbreyta bæði lestrarferlinu og því sem er numið. Bent hefur verið á að tölvurnar opni fyrir fleiri röddum en skólinn býður upp á, samanber internetið og blogg síður, þar sem samskipti og miðlun á sér stað án milligöngu kennara eða samþykkrar námskrár (Au og Raphael, 2000). Orðið tölvulæsi (e. *computer literacy*) er stundum notað, en þá er oftast átt við það að kunna á tölvur eða upplýsingatækni fremur en að skírskotað sé til sérstakrar tegundar læsis (Rowan og félagar, 2002). Síðustu ár hafa svokallaðar nýjar læsissannsóknir (e. *New literarcy studies*, NLS) þróast þar sem áhersla er bæði á hvað það merkir að vera læs á nýjum tímum, hvað tölvur og nýju miðlarnir almennt bjóða upp á í kennslu og hvað ný tjáningarform ungs fólks (blogg, SMS) þýða fyrir þróun læsis og þróun nýrra tækja til að skilja læsi við þessar nýju aðstæður (Rowan og félagar, 2002).

Rauði þráðurinn í þessari gagnrýni er áherslan á að namar séu virkir þátttakendur í að umskapa og umskrifa heiminn með því að skapa eigin merkingu og bregðast á persónulegan hátt við því sem þeir lesa.

Þetta samræmist vel þeim áherslum sem nú eru uppi um einstaklings-miðað nám, svo framarlega sem hugað verði að sjónarmiðum allra menningarhópa.

Í PISA-athuguninni er notað hugtakið læsi (e. *reading literacy*) skilgreint á eftirfarandi hátt: „að skilja, nota og íhuga skrifaðan texta til að ná settu markmiði, til að þróa þekkingu sína og það sem í þeim býr (e. *potential*), og til að geta tekið virkan þátt í þjóðfélaginu“ (OECD, 2004, bls. 272). Carrington (2004) notar læsi í fleirtölu (e. *literacies*) og skilgreinir það sem „færni til að ná valdi á og sýna þær athafnir sem nauðsynlegar eru til að eiga skilvirk samskipti í félagslegu, menningarlegu og tæknilegu samhengi lífs okkar“ (bls. 224) og sneiðir því framhjá aðgreiningunni á milli texta og tölvu. Hún styðst við hugtök Bourdieu (1977, 1998) um menningarsvið, „habitus“ og menningarauðmagn og bendir á að hjá síðustu kynslóð hafi sú tegund læsis sem hentaði best til aðgangs að menningarlegu auðmagni verið tengd prentuðum texta. Nú sé menningarsviðið að breytast og það táknræna vægi sem textinn hafi miðað við annað form, myndir eða tölvuforrit. Hugtakið „habitus“ sé gott dæmi um það hvernig einstaklingurinn verður holdgervingur tæknilegra og menningarlegra breytinga. Þessi líkömnun (e. *embodiment*) bendi til að breytingar á læsi hafi áhrif á sjálfsmyndir, athafnir og heimssýn einstaklinga og hópa, og það sé áhugavert þar sem tölvunotkun fólks virðist leiða til margs konar nýrrar vitrænnar færni og samskiptamöguleika.

Lestur bókmennta í samanburði við aðra tólmundaiðju hefur verið rannsóknarefni höfundar í rúman áratug. Áhugi höfundar beinist bæði að læsishugtakinu sem ferli, að því hvað er lesið, þekkingu á því lestrarrefni og síðast en ekki síst hvaða merkingu það hefur fyrir viðkomandi, ekki síst í menningarlegu tilliti. Því er hér stuðst við hugtakið menningarlæsi, þrátt fyrir annmarka þess og þörf á nútímalegri skilgreiningu, sem er að nokkru leyti viðfangs-

efni rannsóknarinnar, samanber sjónarmið þeirra Au og Raphel (2002) og Carrington (2004) hér að framan. Hér er greint frá athugun á lestrarvenjum nemenda í 10. bekk í Reykjavík árið 2005¹. Tilgangur rannsóknarinnar er að athuga lestrar- og tólmundavenjur eða menningarlæsi þeirra og bera þær saman við lestrarvenjur sama aldurshóps 1993 og 1965 og við lestrar- og tólmundavenjur fólks á þrítugs- og fimmtugsaldri 2005. Skiptir lestur bókmennta og þekking á innihaldi þeirra og á íslenskri menningu einhverju máli fyrir ungt fólk við upphaf 21. aldar? Eru ungmenni á Íslandi að fjarlægjast bóklestur og kannski bóknám? Má sjá merki þess hér eins og í Japan (Carrington, 2004) að breytingar á læsi, hugsanagangi og tólmundavenjum séu það miklar að réttlætlanlegt sé að tala um nýja manngerð eða nýja kynslóð?

Athuginin er liður í umfangsmeiri rannsóknum höfundar, Sergio Morra og hin síðari ár Þórdísar Þórðardóttur á menningarlæsi á Íslandi. Hér verður stuðst við niðurstöður úr nokkrum fyrirbyggjandi rannsóknum höfundar til samanburðar og því þykir rétt að rifja upp nokkur aðferðafræðileg atriði þeirra rannsókna, sem eru eftirfarandi.

- 1993 voru gerðar tvær meginlegar athuganir á grunn- og framhaldsskólanemum. Sú fyrri var á áhuga ungs fólks á íslenskri menningu, athugun á lestri og tólmundum 9–15 ára nemenda. Þátttakendur voru grunnskólanemar, 316 nemendur á aldrinum 9–15 ára, með áherslu á 7. og 10. bekk. 63% þátttakenda voru úr Reykjavík (fjórir skólar), 11% af Norðurlandi, 14% af Suðurlandi og 12% úr sjávarþorpi á Vesturlandi. Spurningalisti með 52 spurningum um lestrar- og tólmundavenjur var lagður fyrir nemana í viðkomandi skólum. Þar sem fleiri en einn bekkur var í árgangi völdu rannsakendur einn blandaðan bekk í hverjum skóla af handahófi. Réttmæti spurningalistans var athugað með sérstakri

¹ Erindi um efni þessarar greinar var fyrst flutt á ráðstefnu Félags um menntarannsóknir, Gróska og margbreytileiki II, sem haldin var 19. nóvember 2005.

hliðarathugun meðal foreldra og kennara. Fylgnin á milli svara barnanna annars vegar og foreldra og kennara hinsvegar fyrir hverja spurningu var á bilinu 0,30 – 0,76, miðgildið var 0,6 sem telst viðunandi (Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra 1997; Guðný Guðbjörnsdóttir, 2000). *Seinni athugunin* á þekkingu ungs fólks á íslenskri menningu var gerð skólaárið 1993–94 með spurningalistum í skólum. Þátttakendur voru grunn- og framhaldsskólanemar, alls 299 ungmenni á aldrinum 12–18 ára. 59% voru úr Reykjavík, 24% af Norðurlandi og 17% frá Suðurnesjum. Mikið var vandað til við gerð spurningalistans, sem varð bæði að ná til þekkingar þeirra sem vissu minnst og mest. Fyrst var megnið af kennsluefni í íslensku á grunn- og framhaldsskólastigi innihaldsgreint, þá nýttum við fyrri athugunina til að vita hvað væri lesið utan skólans og loks fengum við reynda grunn- og framhaldsskólakennara í íslensku og sagnfræði til að búa til spurningarnar með okkur. Á listanum voru 75 krossaspurningar á 7 efnissviðum: Norræn goðafræði, íslenskar þjóðsögur, Íslendingasögur, íslenskar samtímabókmenntir, Íslandssaga, íslensk list og almenn þekking. Þessir flokkar þóttu allir mikilvægir út frá skilgreiningunni (MacLaren, 1988) á menningarläsi. Innra réttmæti listans var kannað, og reyndist hæst fyrir goðafræðiatríðin (Chronbach alpha 0,68) og lægst fyrir þjóðsögur (Chronbach alpha 0,36) (sjá nánar í Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 1998; einnig Guðný Guðbjörnsdóttir, 2000, 2005a).

- 2001–2003 voru gerðar eigindlegar athuganir á grunn-, framhalds- og háskólanemum til að fara dýpra í upplifun einstaklinga á mikilvægi lesturs og íslenskrar menningar (Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 2004a, 2004b; Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005a).
- 2005 var gerð athugun á fullorðnu fólki

á þrítugs- og fimmtugsaldri (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005c), auk þeirrar meginlegru athugunar á nemum í 10. bekk sem hér var fyrst greint frá. Í þessum athugunum er byggt á sama spurningalistanum, samanber kaflann um aðferð. Ákveðið var að gera símakönnun, ekki síst vegna þekkingarspurninganna. Hringt var á tímabilinu nóvember 2004–janúar 2005. Þátttakendur í könnuninni á fullorðna fólkinu voru (a) 100 einstaklingar á aldrinum 25–30 ára og (b) 100 einstaklingar á aldrinum 45–50 ára. Starfsfólk Félagsvísindastofnunar sá um val á úrtaki a og b úr þjóðskrá og framkvæmdi könnunina. Miðað var við að ná 100 svörum úr hvorum aldurshópi og var gagnaöflun hætt eftir að því marki var náð. Þá hafði verið hringt í 340 einstaklinga. Eftir að dregnir voru frá þeir sem voru búsettir erlendis, látnir eða veikir var svörunin 63%.

Íslenskar rannsóknir á lestri og lestrarvenjum ungs fólks hafa verið tífundaðar í fyrri rannsóknum höfundar og verða notaðar hér til samanburðar, m.a. rannsóknir Þorbjörns Broddasonar (2005) á 10–15 ára börnum í Reykjavík, á Akureyri og í Vestmannaeyjum. Þær benda til að lestur bóka fari enn minnkandi og að vaxandi hópur lesi lítið sem ekkert af bókum: Árið 2003 höfðu 33% barnanna ekki lesið neina bók s.l. 30 daga, en þessi tala var 27% 1997, 18% 1991 og 11% 1968. Meðalfjöldi bóka sem lesinn var á 30 dögum var 1,8 árið 2003, en 2,7 árið 1997, 2,8 árið 1991 og 3,9 árið 1968. Þá er athyglisvert að sjónvarpsnotkun pilta virðist minnka frá 1997–2003 úr rúmlega 13 í 12 klst. á viku á meðan sjónvarpsnotkun stúlkna jókst um rúmlega 2 stundir á sama tímabili, úr rúmlega 11 klst. í 13. Á sama tíma jókst tölvunotkun og hlutfall þeirra sem nota internetið heima daglega fór úr 19% 1997 í 47% 2003 (Þorbjörn Broddason, 2005). Fyrirliggjandi rannsóknir á því hvaða bækur eru lesnar og á þekkingu á efni bókana eru aðallega rannsókn Símonar J. Ágústssonar (1976) frá 1965 og fyrri rannsóknir höfundar og Sergio Morra (1997, 1998) frá 1993. Ekki

liggja fyrir rannsóknir á viðhorfum til íslenskra bókmennta og íslenskrar menningar fyrir utan athugun höfundar á tveimur aldurshópum fullorðinna 2004–2005. Tekið er mið af þessum rannsóknum við gerð spurningalistans, til að samanburður verði mögulegur.

Í þessari grein er leitast við að svara eftirfarandi *rannsóknarspurningum*:

1. Hvaða sess hefur bóklestur í samanburði við internetnotkun, tölvuleiki, sjónvarp og aðrar tómstundir 15 ára unglinga í Reykjavík árið 2005?
2. Hvernig eru bóklesrarvenjur nemenda í 10. bekk nú í samanburði við jafnaldra þeirra fyrir rúmum áratug og fyrir 40 árum?
3. Hvaða bækur eru taldar bestar og hvaða sögupersónur eru eftirminnilegastar?
4. Kemur fram kynjamunur á læsi og hvernig birtist hann þá helst?
5. Bendir athugunin til að verulegar breytingar séu að eiga sér stað á menningarläsi ungs fólks og á viðhorfum til íslenskrar menningar?

Aðferð

Gagnasöfnunin fyrir þennan áfanga rannsóknarinnar átti sér stað með spurningalistaathugun vorið 2005.

Þátttakendur

Þátttakendur voru nemendur í 10. bekk í tveimur skólum í Reykjavík. Markmiðið var að fá að minnsta kosti 100 einstaklinga í þessum aldurshópi, eins og í nýlokinni athugun höfundar á tveimur aldurshópum fullorðinna (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005c), með breiðan félagslegan bakgrunn. Annar skólinn (A) er í mjög blönduðu hverfi, en hinn skólinn (B) er í einsleitara miðstéttarhverfi í Reykjavík. Þó að þátttakendur séu allir úr Reykjavík er bakgrunnur þeirra félagslega mjög breytilegur, enda skólarnir markvisst valdir þannig. Alls svöruðu 107 unglingar listunum, 52 drengir og 55 stúlkur eða allir nemar í 10. bekk sem viðstaddir voru í viðkomandi skólum þá daga

í maímánuði sem athugunin var framkvæmd. Fjöldinn í úrtakinu og tímasetning fyrirfagnar réðst m.a. af því að mjög erfitt var að komast inn í skólana til að leggja fyrir spurningalista, m.a. vegna samræmdra prófa og mikils álags á 10. bekki vegna rannsókna, sem er vaxandi vandamál í menntarannsóknum yfirleitt (Gretar L. Marinósson, 2005). Þessi takmarkaði fjöldi leyfir ekki að niðurstöður séu alhæfðar yfir á 10. bekkina yfirleitt, heldur er lítið á niðurstöður sem vísbendingar um menningarläsi nemenda í Reykjavík, sem rannsaka þarf nánar með stærra úrtaki.

Mælitæki

Ákveðið var að leggja spurningalista fyrir eins og í þeim athugunum sem stuðst er við til samanburðar. Við gerð spurningalistans var að hluta til byggt á orðalagi úr rannsókn Símonar Jóhannesar Ágústssonar (1976) og spurningalistum höfundar frá 1993 um viðhorf og lestur og tómstundavenjur annars vegar og þekkingu á íslenski menningu hins vegar (sjá Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 1997, 1998, 2000). Áreiðanleiki svara barnanna um lestrarvenjur var þá kannaður með því að spyrja einnig kennara og foreldra. Listinn um þekkingaratriði var gerður eftir að niðurstöður um lestrarvenjur lágu fyrir og eftir að námsbækur í íslensku höfðu verið innihaldsgreindar, í samvinnu við starfandi kennara í viðkomandi aldurshópi.

Á listanum var 31 spurning alls. Þær spurningar sem fjallað er um í þessari grein eru efnislega eftirfarandi: Fyrst var spurt um lestrarvenjur og tómstundaiðkun, hversu oft þau færu á internetið; hversu oft þau færu í tölvuleiki og um tómstundir almennt. Þá var spurt hve margar bækur viðkomandi hefði lesið s.l. 2 vikur, hversu oft þau læsu tiltekna tegundir bóka (spennubækur, íslenskar þjóðsögur, Íslendingasögur, íslenskar skáldsögur eða smásögur fyrir fullorðna, erlendar skáldsögur eða smásögur fyrir fullorðna og að lokum í fræðslubókum um manninn, umhverfið, dýr, tækni eða annað), hversu oft þau ortu ljóð eða semdu sögur,

hverjar væru þrjár bestu bækurnar sem þau hefðu lesið um ævina og þrjár eftirminnlegustu sögupersónurnar að þeirra mati, en þessar spurningar eru samhljóða þeim sem Símon J. Ágústsson (1976) notaði 1965, fyrir tíma sjónvarpsins. Næst koma nýjar spurningar um mat þeirra á mikilvægi þess að lesa fornsögur og íslenskar bókmenntir og um viðhorf þeirra til breytinga á íslenskri menningu. Að lokum voru 10 spurningar, þar sem spurt var um ýmis þekkingaratriði úr íslenskum bókmenntum: Þrjár spurningar úr nútímabókmenntum, þrjár úr Íslendingasögum, tvær úr Þjóðsögum og tvær úr norrænni goðafræði. Fjórir svarmöguleikar voru skráðir fyrir hverja spurningu, þar sem merkja átti við eitt svar. Efnisatriðin voru valin af fyrri spurningalista frá 1993–1994 (Guðný Guðbjörnsdóttir og Morra, 1998) en þá voru þekkingarspurningar mun fleiri, enda athugun á þekkingu þá aðalatriðið. Valin voru atriði sem reyndust í meðallagi erfið 1994 og efnislega viðeigandi 2005. Inntak spurninganna 10 má sjá í 5. töflu.

Framkvæmd

Spurningalistarnir voru lagðir fyrir nemendur af höfundu og aðstoðarkonu í maí 2005 í kennslustofum bekkjanna í viðkomandi skólum. Fyrirlögnin tók eina kennslustund.

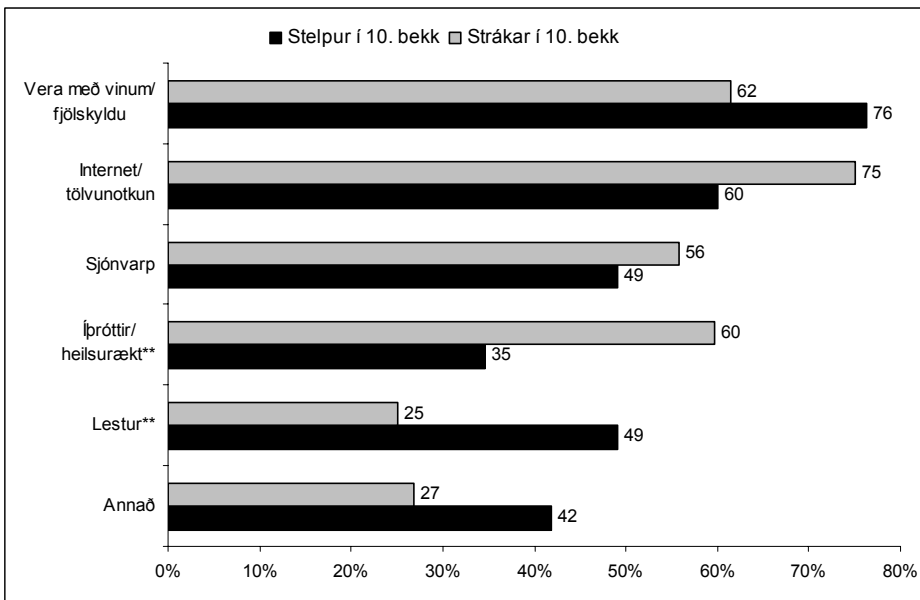
Tölfræðileg úrvinnsla var gerð í samráði við höfund af starfsfólki Félagsvísindastofnunar. Hún byggist á svörum 100–107 þátttakenda, þar sem sumir þátttakenda slepptu einstaka spurningum, enda bent á að það væri heimilt, svo og að sleppa því að svara listanum yfirleitt. Gögnin voru greind með hliðsjón af fyrirliggjandi rannsóknarspurningum.

Niðurstöður

Þar sem lestrarvenjur eru yfirleitt athugaðar í samhengi við tómsundur almennt var það samhengi kannað, samanber 1. mynd.

1. rannsóknarspurning: Tómsundavenjur

Sem fyrr er lestur ekki vinsælasta tómsunda-iðjan sem nemendur í 10. bekk stunduðu þennan mánuðinn og kynjamunur er áberandi, þar sem helmingi fleiri stelpur (49%) en strákar (25%) segjast verja hluta af tómsundum sínum í lestur. Þar sem merkja mátti við marga

** $p < 0,01$

1. mynd. Í hvað varðir þú tómsundum þínum helst s.l. mánuð? Svarhlutfall eftir kynjum.

liði er ekki ljóst hvað þetta merkir í tíma. Mun fleiri segjast nota internetið og tölvur en lesa í tómsundum en um 75% drengja og 60% stúlkna eyddu tómsundum í tölvunotkun. Einnig er meira um að 10. bekkingar verji tómsundum með vinum og fjölskyldu, við sjónvarpsnotkun, og drengir verja tómsundum einnig í meira mæli í íþróttir/heilsurækt en lestur, en ekki stúlkur. Samkvæmt KÍ- prófi er síðastnefndi kynjamunurinn marktækur, eins og lestrarmunurinn ($p < 0,01$), en annar kynjamunur er ekki marktækur. Hér er mikilvægt að benda á að tölvu- og internetnotkuninni fylgir oft töluverður lestur þó miðillinn sé annar, en ekki var spurt sérstaklega um þann lestur að sinni.

En hversu oft fer unga fólkið á internetið og í tölvuleiki ef það er skoðað nánar?

Á 1. töflu má sjá að bæði tölvuleikir- og sérstaklega internetið eru mjög vinsæl meðal þátttakenda. 86% drengja og 74% stúlkna fara á internetið daglega. Mun meiri kynjamunur

er á iðkun tölvuleikja en internetnotkun, þ.e. 52% stúlkanna á móti 12% drengja fara aldrei eða mjög sjaldan í tölvuleiki, og daglega fara í tölvuleik 32% drengja en aðeins 4% stúlkna. Samkvæmt KÍ- prófi er kynjamunurinn á tölvuleikjanotkun marktækur ($p < 0,001$) en ekki kynjamunurinn á internetnotkun. Vakin er athygli á að hér er eingöngu spurt um hversu oft þau fara á internetið en ekki hvað þau eru að gera þar.

2. rannsóknarspurning: Bóklestrarvenjur

En hversu mikið lásu þátttakendur af bókum? Bæði var spurt um lestur bóka s.l. 2 vikur og lestur almennt. Minnt er á að könnunin er gerð í maí, sama mánuði og samræmdu prófin voru, sem líklega skiptir mestu máli fyrir þessa spurningu og þá framangreindu þar sem spurt var um iðju s.l. 2–4 vikur. Ef niðurstöðurnar um lestur s.l. 2 vikur eru bornar saman við niðurstöður úr sömu spurningu árið 1965 (Símon J. Ágústsson, 1976) annars vegar og 1993 hins vegar kemur eftirfarandi í ljós,

1. tafla. Hversu oft ferðu á internetið/í tölvuleiki? Svör nemenda í 10. bekk 2005, skipt eftir kynjum. (N=107).

	Internetið (%)			Tölvuleikir (%)***		
	Alls	Drengi	Stúlkur	Alls	Drengir	Stúlkur
Aldrei/mjög sjaldan	0	0	0	32	12	52
Stundum	19	14	26	51	56	44
Daglega/oft á dag	81	86	74	17	32	4
Samtals	100%			100%		

*** $p < 0,001$

2. tafla. Hversu margar bækur lastu s.l. tvær vikur? Lestur stúlkna og drengja í 10. bekk 2005, 1993* og 1965** (%).

Fjöldi bóka	Drengir			Stúlkur		
	1965	1993	2005	1965	1993	2005
0	31,0	47,8	63,5	24,5	28,9	58,5
1	20,4	31,9	21,2	31,0	25,0	20,8
2 til 5	46,8	17,3	11,5	38,9	42,1	20,8
6 eða fleiri	1,8	2,9	3,8	5,6	3,9	0,0
Samtals	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Meðalfjöldi bóka	1,73	1,20	0,79	1,93	1,91	0,81

* Sjá Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra (1997). ** Sjá Símon Jóhannes Ágústsson (1976)

samanber 2. töflu.

Niðurstöðurnar benda til að bóklestur drengja haldi áfram að minnka, hann var mestur árið 1965 en er minnstur nú. Þá virðist bóklestur stúlkanna nú orðinn svipaður og drengjanna að meðaltali, en þær lásu álíka mikið að meðaltali 1965 og 1993, meira en drengir, einkum 1993. Þá lásu 26% fleiri stúlkur en drengir 2 bækur eða fleiri á síðustu 2 vikum. Árið 1965 voru 4% fleiri drengir en stúlkur sem lásu 2 bækur eða fleiri á sama tíma, þó að stelpur læsu meira að meðaltali þá líka, eða 1,93 bók í samanburði við 1,73 hjá drengjum. Árið 2005 hefur munurinn minnkað, en um 6% fleiri stúlkur en drengir lesa þá 2 bækur eða

fleiri á síðustu 2 vikum, fleiri drengir lesa þó 6 eða fleiri bækur og meðalfjöldi lesinna bóka er svo til jafn eða um 0,8 hjá báðum kynjum.

Athygli vekur hve stór sá hópur er orðinn af báðum kynjum sem ekki les neina bók s.l. 2 vikur, eða rúm 60% drengja og tæp 60% stúlkna.

Þó að úrtakið frá 1993 sé af öllu landinu, þar af 63% úr Reykjavík, þykir samanburðurinn réttlætanlegur þar sem enginn munur kom fram á lestrarmagni eða lestrarvenjum eftir landshlutum þá (Guðný Guðbjörnsdóttir og Morra, 1997, 1998). Þessi athugasemd á einnig við um samanburðinn í 3 og 4. töflu

Næst er athugað hvers konar bækur nemar

3. tafla. Lestur og skapandi textagerð nemenda í 10. bekk 2005 og 1993^a til samanburðar. Hlutföll þeirra sem gerðu mest og minnst (%).

Ár	1993	2005
Fjöldi (N)	145	105
Hversu oft yrkir þú ljóð/semur sögur?		
Aldrei/mjög sjaldan	32	85
Einu sinni í viku/oftar	3	9
Hversu oft lestu í spennubókum?		
Aldrei/mjög sjaldan	11	41
Einu sinni í viku/oftar	8	18
Hversu oft lestu ísl. þjóðsögur?***		
Aldrei/mjög sjaldan	29	83
Einu sinni í viku/oftar	2	0
Hversu oft lestu Íslendingasögur?***		
Aldrei/mjög sjaldan	20	92
Einu sinni í viku/oftar	11	1
Hversu oft lestu ísl. skáldsögur?		
Aldrei/mjög sjaldan	40	64
Einu sinni í viku/oftar	1	4
Hversu oft lestu erl. skáldsögur?		
Aldrei/mjög sjaldan	41	58
Einu sinni í viku/oftar	9	5
Hversu oft lestu í fræðslubókum?***		
Aldrei/mjög sjaldan	17	53
Einu sinni í viku/oftar	15	15

^a Sjá Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra (1997). **p<0,01; ***p<0,001

4. tafla. Hlutföll beggja kynja í 10. bekk árið 2005 og 1993* sem aldrei eða mjög sjaldan lesa tiltekna bókaflokkka.

Bókaflokkur	Drengir (%)		Stúlkur (%)	
	1993	2005	1993	2005
Spennusögur	12	57	11	26
Þjóðsögur	34	88	25	77
Íslendingasögur	25	94	15	89
Íslenskar skáldsögur	51	85	29	44
Erlendar skáldsögur	51	76	30	42
Fræðslubækur	15	51	18	54

* Sjá Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra (1997).

í 10. bekk lesa yfirleitt og það borið saman við sömu spurningu árið 1993. Spurt var hversu oft viðkomandi læsi ákveðnar tegundir bóka og hversu oft þau ortu ljóð eða semdu sögur. Svarmöguleikarnir voru sex: aldrei, mjög sjaldan (1.- 2. á ári), stundum, einu sinni til tvisvar í mánuði, einu sinni til tvisvar í viku, nokkrum sinnum í viku (auk veit ekki/svarar ekki). Í 3. töflu er einungis horft til þeirra sem gerðu mest og minnst, þ.e. tveir fyrstu og tveir síðustu svarmöguleikarnir eru sýndir. Gildin fyrir miðsvarmöguleikana má finna með því að skoða hvað vantar upp á 100%.

Ef lítið er til mismunandi lesefnis í 3. töflu vekur athygli hve fáir lesa þjóðsögur og Íslendingasögur nú. Um 8% segjast lesa Íslendingasögurnar. Þetta er veruleg breyting frá því 1993, þá voru bæði færri sem lásu aldrei eða mjög sjaldan Íslendingasögur (20% þá en 92% nú) og þjóðsögur (29% þá og 83% nú) og mun fleiri sem gerðu það vikulega, einkum Íslendingasögurnar.

Nemar í 10. bekk lesa nú oftast í spennubókum og fræðslubókum. Árið 1993 lásu þeir einnig oftast í fræðslubókum. Samkvæmt Kíprófi er marktækur munur á milli mælinga 1993 og 2005 á lestri þjóðsagna, Íslendingasagna og fræðslubóka, í öllum tilvikum hefur hann minnkað.

Í 4. töflu má sjá að meðal þeirra sem lesa aldrei eða mjög sjaldan eru drengir mun fleiri en stúlkur í öllum bókaflokkum, nema fræðslubókum. Taflan sýnir einnig að mun fleiri, bæði stúlkur og drengir, lesa aldrei eða

mjög sjaldan bækur í öllum flokkum nú en árið 1993. Til samanburðar má minna á að enginn nemandi sagðist aldrei fara á internetið 2005, samanber 1. töflu.

Mjög margir af báðum kynjum lesa aldrei eða mjög sjaldan þjóðsögur og Íslendingasögur 2005, sem er veruleg breyting frá 1993. Sömuleiðis eru mun fleiri af báðum kynjum sem ekki lesa fræðslubækur 2005, þó að það sé sá bókaflokkur sem flestir drengjanna lesa eitthvað.

3. rannóknarspurning: Bestu bækurnar og eftirminnilegustu persónurnar

Þátttakendur voru beðnir um að nefna 3 bestu bækurnar sém þeir hefðu lesið um ævina. Margir titlar voru nefndir en langflestir nefndu eftirfarandi bækur eða bókaflokkka: *Harry Potter* (40 tilnefningar), *Hringadrottinssögu* (26) og *Engla alheimsins* (25). *Grafarþögn* kom næst (8), síðan *Eyðimerkurblómið* (6) og *DaVincy lykillinn* (6).

En hvaða bókarpersónur eru eftirminnilegastar? Spurt var: hverjar eru þrjár eftirminnilegustu bókarpersónurnar sem þú manst eftir. Margar persónur voru nefndar en eftirfarandi voru langvinsælastar: Harry Potter (43 tilnefningar), Páll í *Englum alheimsins* (18), Fróði í *Hringadrottinssögu* (8) og Erlendur lögga í bókum Arnalds Indriðasonar (7). Úr fornsögunum voru eftirfarandi nefndir: Njáll, Grettir, Gunnlaugur Ormstunga, Gunnar á Hlíðarenda og Gísli Súrsson. Allir fengu aðeins eina tilnefningu nema Gísli sem

fékk þrjár. Eftirfarandi persónur Halldórs Laxness fengu 1 atkvæði en sú fyrstnefnda tvö: Bjartur í Sumarhúsun, Ólafur Kárason ljósvíkingur og Salka Valka. Mun færri kvenpersónur en karlpersónur voru nefndar sem upphaldspersónur og engin kvenpersóna stóð uppúr í vinsældum: Lína langsokkur var tilnefnd fjórum sinnum, en næstar komu Betty, Bridget Jones, Korka, Hermione Granger og Rauðhetta með 2 tilnefningar hver.

4. rannsóknarspurning: Kynjamunur

Niðurstöðurnar koma fram í mörgum töflum og verða dregnar saman í lokakafla greinarinnar.

5. rannsóknarspurning: Breytingar á menningarlæsi og viðhorfum til íslenskrar menningar

Hvernig var þekking nemenda á efni úr mismunandi tegundum bókmennta, samanber

skilgreininguna á menningarlæsi, sem vísar til þekkingar á tilteknum bókmenntum? Þekkingarspurningarnar voru flokkaðar í fernt, samanber 5 og 6. töflur. Til samanburðar eru einnig sýnd svör fólks á þrítugs- og fimmtugsaldri við sama lista 2004–5.

Í ljós kemur að hlutfallslega flestir svara þekkingarspurningum úr þjóðsögunum og úr goðafræðinni rétt, enda líklega breytilegra hvað er lesið af íslenskum bókmenntum almennt.

Megináhrif aldurs voru marktæk fyrir svör við spurningum úr fornsögum, $F(2,304)=13,27$, $p<0,001$. Samkvæmt Tukey- prófi var munur á svörum 15 ára nemenda og fólks á aldrinum 45– 50 ára, $p<0,01$. Megináhrif aldurs voru einnig marktæk fyrir svör við spurningum úr íslenskum bókmenntum, $F(2,304) = 64,63$, $p<0,001$. Samkvæmt Tukey- prófi var annars vegar munur á svörum nemenda og fólks á aldrinum 25– 30 ára, $p<0,05$, og hins vegar á

5. tafla. Hlutföll þriggja aldurshópa^a sem svöruðu rétt einstökum þekkingarspurningum á mismunandi sviðum bókmennta. (%)

	10. bekkingar	25–30 ára	45–50 ára
Íslenskar bókmenntir			
Í hvaða sögu er aðalpersónan kölluð Lilla-Hegga?***	10,1	35,0	69,0
Í hvaða bók eftir Guðrúnu Helgadóttur var fötum einnar persónunnar stolið á meðan viðkomandi var í sundi?***	45,5	82,0	63,0
Í fyrsta hluta Íslandsklukkunnar segir frá Jóni Hreggviðssyni, hvað var honum gefið að sök?***	7,0	43,0	69,0
Fornsögur			
Hver sagði „Þeim var ég verst sem ég unni mest“?	33,0	37,0	53,0
Hvaða persóna Íslendingasagna barðist við drauginn Glám og hafði sigur?***	47,5	54,0	82,0
Hvaða persónur Njálu standa fyrir húskarlavíggunum?***	24,2	33,0	47,0
Þjóðsögur			
Hvers vegna hættu skessurnar tvær eftirförinni á eftir Búkollu og stráknum?	59,8	65,0	68,0
Einn frægasti galdramaður okkar stundaði nám við Svartaskóla og varð síðan prestur í Odda, hver var hann?	55,3	56,0	61,0
Norræn goðafræði			
Hvað hétu fyrstu mannverurnar í norrænni goðafræði?*	42,7	59,0	59,0
Hvað lét Óðinn fyrir sopa úr viskubrunninum?	64,7	60,0	66,0

^a Sjá nánar um úrtak og framkvæmd athugunar á fullorðnum í inngangi og í Guðný Guðbjörnsdóttir (2005c). * $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

svörum þeirra og 45–50 ára fólks, $p < 0,001$. Ekki kom fram marktækur aldursmunur á þekkingarspurningum úr Þjóðsögum né úr goðafræðinni í heild (6. tafla) en ein goðafræðispurningin sýndi þó marktækan mun ($p < 0,05$; 5. tafla).

Í 6. töflu má einnig sjá athyglisverðan kynjamun. Í 10. bekk eru stúlkur betur að sér í öllum flokkum nema fornsögum. Á aldrinum 25–30 ára eru karlar betur að sér í fornsögum og goðafræði, og á aldrinum 45–50 ára eru karlar betur að sér í öllum flokkum nema goðafræði.

Þegar spurt var um mat á mikilvægi þess að Íslendingar lesi fornbókmenntir annars vegar (1) og nútímahöfunda hins vegar (2), og hvers vegna, kom eftirfarandi í ljós:

Eins og sjá má í 7. töflu dreifast svörin ekki eins en munurinn er ekki mikill. Rúmum 40% finnst mikilvægt eða mjög mikilvægt

að Íslendingar lesi bæði fornsögur og nútímabókmenntir og aðeins um 27% finnst ekki eða alls ekki mikilvægt að Íslendingar lesi fornsögur og rúm 17% nútímabókmenntir.

Ef mat nemenda í 10. bekk á mikilvægi þess að lesa fornsögur er borið saman við mat tveggja aldurshópa fullorðinna frá sama tíma (sjá 8. töflu) er ljóst að unga fólkið er ekki eins jákvætt og hinir aldurshóparnir. En hvers vegna telur það mikilvægt eða ekki mikilvægt að lesa þessar bókmenntir?

Á 2. mynd kemur skýrt fram að margir lögðu áherslu á að lestur bókmennta eigi að vera val, að fólk eigi að lesa ef það hefur áhuga, bæði bókmenntir almennt (43%) og fornsögur (32%). Flestir nefna menningararfinn sem helstu rök fyrir lestri, eða 40% í tilviki fornsagna og 26% fyrir bókmenntir almennt. Margir telja bæði bókmenntir almennt og fornsögurnar fróðlegar og gagnlegar. Nokkru

6. tafla. Hlutfall (%) réttra svara, eftir kynjum, við þekkingarspurningum á tilteknum sviðum bókmennta árið 2005 hjá nemum í 10. bekk og tveimur aldurshópum fullorðinna.^a

Efnissvið	Goðafræði			Fornsögur			Þjóðsögur			Íslenskar bókmenntir		
	kk	kvk	alls	kk	kvk	alls	kk	kvk	alls	kk	kvk	alls
Kyn												
Í 10. bekk	48	55	51	35	30	32	50	60	55	13	25	19
25–30 ára	65	54	60	44	38	41	59	61	60	53	53	53
45–50 ára	57	60	59	66	45	56	65	55	61	64	46	63

^a Sjá nánar um athugun á fullorðnum í inngangi og í Guðný Guðbjörnsdóttir (2005c).

7. tafla. Telur þú mikilvægt að Íslendingar lesi fornsögur eins og Íslendingasögur eða Norræna goðafræði (1) / Íslenskar bókmenntir almennt, til dæmis Halldór Laxness eða nútímahöfunda (2). Svör nema í 10. bekk 2005.

	Ísl.sögur og goðafræði (1)		Ísl. bókmenntir/nútímahöfundar (2)	
	Fjöldi	%	Fjöldi	%
Mjög mikilvægt	6	6,0	15	14,4
Frekar mikilvægt	35	35,0	30	28,8
Hlutlaus	32	32,0	41	39,4
Ekki mikilvægt	13	13,0	6	5,8
Alls ekki mikilvægt	14	14,0	12	11,5
Samtals	100	100%	104	100%

fleiri segjast ekki hafa áhuga eða tíma til að lesa fornsögur en bókmenntir almennt, og að þær komi að litlu gagni í lífinu.

Loks lék höfundur forvitni á að vita um mat nemenda í 10. bekk í samanburði við fullorðna á því hvort íslensk menning sé að breytast og þá hvernig. Fullorðnir á þrítugs- og fimmtugsaldri eru sýndir hér saman þar sem lítill munur kom fram á afstöðu þeirra. Langflestir svarenda telja mjög eða frekar líklegt að íslensk menning og áhugi á henni hafi breyst vegna alþjóðavæðingarinnar,

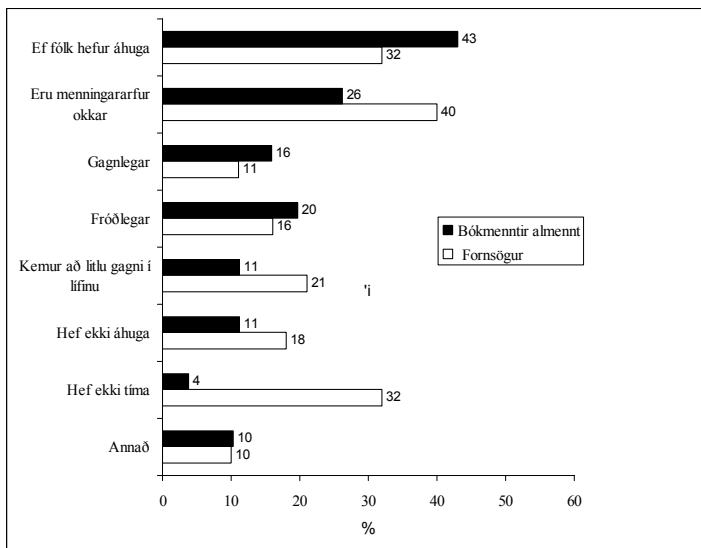
internetsins og fleiri þátta.

Á 3. mynd sést ótvírætt að báðir aldurshópar telja að þetta hafi frekar dregið úr en aukið áhuga á íslenskrri menningu. Mun fleiri telja að samskipti og venjur séu að breytast en tungumálið og fáir telja að engin grundvallarbreyting sé að eiga sér stað á íslenskrri menningu vegna ofangreindra þátta. Marktækt fleiri unglingar en fullorðnir telja þetta leiða til minni áhuga á íslenskrri menningu og að tungumálið sé að breytast, en marktækt fleiri fullorðnir merktu við svarið annað ($p < 0,001$).

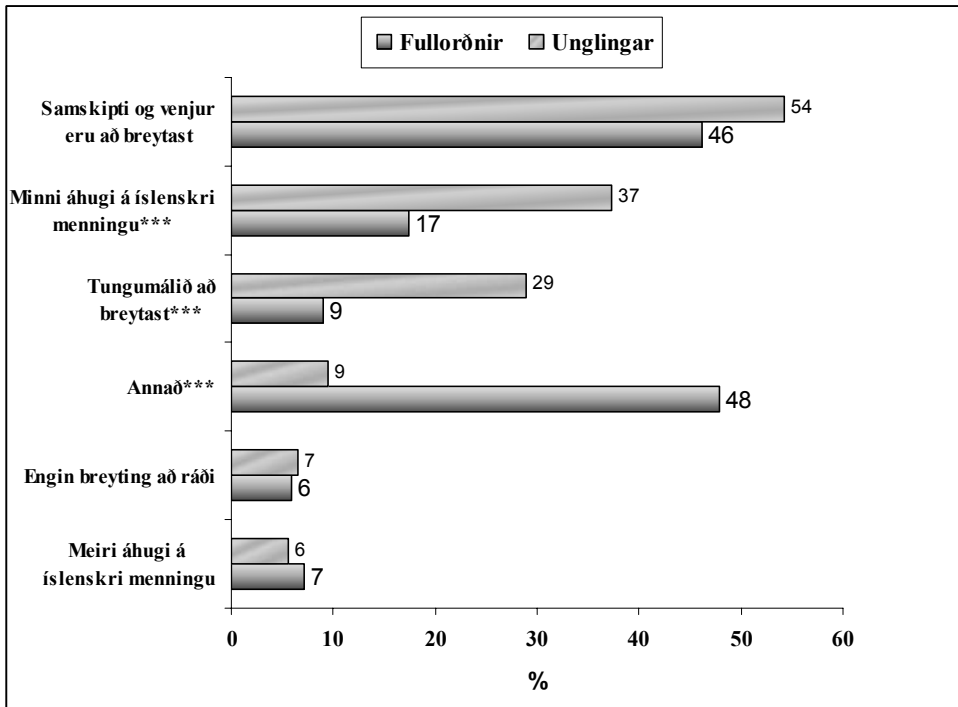
8. tafla. Mat nemenda í 10. bekk og tveggja aldurshópa fullorðinna* á mikilvægi þess að lesa fornsögur eins og Íslendingasögur eða norræna goðafræði.

	Í 10. bekk		25–30 ára		45–50 ára	
	Fjöldi	%	Fjöldi	%	Fjöldi	%
Mjög mikilvægt	6	6	32	32	26	27
Frekar mikilvægt	35	35	45	45	42	43
Hlutlaus	32	32	12	12	12	13
Ekki mikilvægt	13	13	6	6	11	11
Alls ekki mikilvægt	14	14	5	5	6	6
Samtals	100	100%	100	100%	97	100%

*Sjá inngang og Guðný Guðbjörnsdóttir (2005c).

2. mynd. Telur þú mikilvægt eða ekki mikilvægt að Íslendingar lesi fornsögur/íslenskar bókmenntir almennt, og þá hvers vegna? Svör nemenda í 10. bekk 2005. Hundradstölur (%).

*** $P < 0,001$.

3. mynd. Hvernig telur þú að íslensk menning og áhugi á henni hafi breyst? Svör nema í 10. bekk og fullorðinna (á þrítugs- og fimmtugsaldri) 2005. Hundradstölur (%).

Samantekt og umræða

Megintilgangur þessarar greinar var að kanna lestrar- og tómskundavenjur nemenda í 10. bekk 2005 og bera niðurstöður saman við eldri upplýsingar um sama aldurshóp og samtíma-gögn um fullorðið fólk til að greina breytingar og sérstöðu á læsi og tómskundavenjum ungs fólks nú.

Spurningalistaathugun þessi hefur ýmsa annmarka. Þó að aðferðin geri mögulegt að ná til margra nemenda og álykta um tíðni, skal minnt á að úrtakið í þessari athugun var aðeins um 100 nemendur eða sama stærð og úrtak fólksins á þrítugs- og fimmtugsaldri. Síðarnefnda úrtakið var valið af handahófi úr þjóðskrá en stuðst var við þægindaúrtak við söfnun gagna um 10. bekkinga í tveimur skólum í Reykjavík. Því er einungis um

nemendur í Reykjavík að ræða, en markvisst var reynt að velja skóla sem tryggðu til samans að félagslega yrði um blandaðan hóp að ræða. Spurningalistaaðferðin hefur hins vegar þann galla að ekki er mögulegt að fara djúpt í ástæður og hugsanagang hvers og eins, samanber fyrri athuganir höfundar á efninu þar sem viðtölum og eigindlegum aðferðum var beitt (Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 2004a og b). Þá er enn minnt á þann annmarka að fyrirlagnartíminn var sérstakur fyrir nemendurna í 10. bekk vegna nálægðar við samræmd próf. Við þetta var ekki ráðið, þar sem heimild fékkst ekki í skólum til að leggja listana fyrir fyrir um veturinn. Ætla má að áhrif fyrirlagnartímans séu aðallega þau að spurningarnar um lestrar- og tómskundaiðkun s.l. 2 til 4 vikur verði að skoðast í ljósi hans.

Með þessum fyrirvörum má segja að niðurstöðurnar séu skýrar og verða nú ræddar með hliðsjón af rannsóknarspurningum greinarinnar.

Hvaða sess hefur þá bóklestur miðað við aðrar tómsundur þessara nemenda í 10. bekk í Reykjavík árið 2005? Eins og búist var við er lestur ekki ráðandi tómsundaiðja samkvæmt þessari athugun. Internet- og tölvunotkun er mun almennari tómsundaiðja hjá báðum kynjum, en einnig er meira um að nemendurnir verji tómsundum með vinum og fjölskyldu, í sjónvarpsáhorf og drengir í íþróttir/heilsurækt. Hér er mikilvægt að benda á að hinni miklu tölvu- og internetnotkun unga fólksins fylgir oft töluverður lestur þó miðillinn sé annar. Þennan lestur þarf að rannsaka nánar. Mun fleiri fara inn á internetið daglega nú en 2003 (Þorbjörn Broddason, 2005). Þá er internet- og tölvuleikjanotkun mun vinsælli tómsundaiðja meðal nemenda í 10. bekk en fullorðinna 2005 samkvæmt athugun höfundar á úrtaki fólks af öllu landinu (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005c). Hér er um verulegan mun eftir aldri að ræða. Árið 1993 var spurt um videoleiki (ekki tölvuleiki) sem væntanlega er sambærilegt, en þá sögdust mun færri fara í þá daglega en í tölvuleikina 2005. Ef lítið er á samspil bóklesrar og tölvunotkunar hafa drengir fundið annað tómsundagaman en bækur í tölvunni eða tölvuleikjum þegar 1993, en sú breyting virðist nú, rúmum 10 árum síðar, hafa náð til stúlkna að því leyti að þær lesa bækur og nota internetið jafnmikið og drengir, en tölvuleikjanotkun þeirra er enn minni en drengja.

En hvernig eru bóklesrarvenjur nemenda í 10. bekk nú í samanburði við jafnaldra þeirra fyrir rúmum áratug og fyrir 40 árum og hver er þáttur mismunandi bókmenntagreina? Niðurstöðurnar benda til að lesturinn s.l. 2 vikur sé mun minni nú og lestur stúlkna er orðinn svipaður að magni til og lestur drengja, sem er veruleg breyting frá 1993. Aftur er minnt á fyrirvarann vegna fyrirhagnartímans og stærðar úrtaksins. Til samanburðar má benda á að samkvæmt athugun Þorbjörns Broddasonar

(2005) lásu 10–15 ára börn 1,8 bækur s.l. 30 daga árið 2003, en 15 ára lesa 0,8 bækur s.l. tvær vikur nú eða 2005. Þessar niðurstöður virðast ekki ósvipaðar, ekki síst í ljósi þess að ætla má að yngri börnin lesi meira en þau eldri, samanber fyrri athuganir höfundar á nemendum í 7. og 10. bekk (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2000; Guðný Guðbjörnsdóttir og Morra, 1997). Þá má nefna að drengir í Englandi (13–15 ára) lásu 1 bók hálfsmánadarlega að meðaltali árið 1995, sem er ekki fjarri þeim niðurstöðum sem koma fram hér og minna en á Íslandi 1993 (Wicks, 1995). Minnt er á samhengi þessa minnkandi bóklesrar, nefnilega hina miklu tölvu- og internetnotkun unga fólksins og aukna sjónvarpsnotkun stúlkna (Þorbjörn Broddason, 2005).

Ef lítið er á lestur unga fólksins almennt þá virðist sem hlutfallslega mun fleiri namar í 10. bekk 2005 af báðum kynjum lesi aldrei eða mjög sjaldan alla lefsefnisflokkana sem athugaðir voru en jafnaldrar þeirra árin 1993 og 1965. Mesta minnkunin virðist vera á lestri Íslendingasagna og þjóðsagna, en einnig er mun stærri hópur 2005 en 1993 sem les aldrei í fræðslubókum. Athyglisvert er að unga fólkið sem yrkir reglulega nú virðist álíka margt hlutfallslega og fólkið á þrítugs- og fimmtugsaldri sem yrkir reglulega, eða 7–9% (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005c). Spyrja má hvort það að yrkja sé hæfileiki eða venja sem breytist lítið eftir að unglingsárum er náð, eða hvort það er tíðarandinn sem stýrir því hve margir yrkja eða semja sögur.

Svo virðist sem lestur Íslendingasagna meðal nemenda í 10. bekk sé á undanhaldi. Það verður fróðlegt að fylgjast með því hvort áhuginn á Íslendingasögnum fer eftir aldri einstaklinga eða sögulegum tíma. Má búast við því að þetta unga fólk verði áhugasamara eftir 20 ár, eða eru að eiga sér stað breytingar á tómsundamenningu sem gera Íslendingasögurnar og þjóðsögurnar síður áhugaverðar í samkeppninni við annað? Um það er ekki hægt að fullyrða, en ljóst er að viðhorfin til lesrar fornsagna og bókmennta

almennt eru mun jákvæðari en lestrarvenjurnar gefa tilefni til að ætla. Ráðandi sjónarmið er að Íslendingum beri að lesa þær vegna þess að þær eru menningararfur, gagnlegar eða fróðlegar. Hluti þátttakenda var þó þeirrar skoðunar að þeir hefðu ekki tíma til að lesa fornsögur eða bókmenntir almennt, þær kæmu að litlu gagni í lífinu og að þeir hefðu ekki áhuga á þeim. Einnig var það viðhorf sterkt meðal unga fólksins að lestur bæði fornbókmennta og bókmennta almennt eigi að fara eftir áhuga hvers og eins, áherslan á valfrelsi kom skýrt fram. Þá kom fram að yfir 90% þátttakenda úr 10. bekk telja að miklar breytingar hafi átt sér stað á íslenskri menningu vegna internetsins, hnattvæðingar og fleira og marktækt fleiri þeirra en hinna fullorðnu telja að tungumálið sé að breytast og að þessar breytingar leiði til minni áhuga á íslenskri menningu.

En hvaða bækur voru taldar bestar og hverjar voru uppáhaldssögupersónurnar? Athyglisvert er að allar vinsælustu bækurnar, *Harry Potter*, *Hringadrottinssaga* og *Englar alheimsins*, hafa verið kvikmyndaðar. Erfitt er að meta hvort það er merki um að þarna séu vinsæl og góð verk á ferð eða hvort kvikmyndunin skýri vinsældirnar. Líklega á hvor tveggja við en það sýnir líka hvernig mismunandi miðlar tengjast. Segja má að það hafi komið fram nokkur eining í matinu á erlendum spennusögum. Líklegt má telja að þarna sé um tímabundnar vinsældir að ræða, samanber það að árið 1993 voru allt aðrir titlar og persónur nefndar hjá ungu fólkinu (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2000; Guðný Guðbjörnsdóttir og Morra, 1997). Þá voru bækurnar eftir Enid Blyton mjög vinsælar og sambærilegar við *Harry Potter* nú. Það íslenska efni sem nokkur eining er um að sé gott núna er *Sjálfstætt fólk*, *Íslandsklukkan*, *Njála* og *Englar alheimsins*. Engin þessara bóka er alveg ný, en flestar hafa þær verið lesefni í grunn- og framhaldsskólum landsins, sem er oft vísasta leiðin til vinsælda og að teljast til þess sem á ensku kallast „canon“ (Howland, 1995) enda mikið vald sem felst í því að ákveða hvaða bækur eru námsefni í skólum (Paechter, 2000; Apple, 2000).

Í ljós kom að langvinsælustu persónurnar *Harry Potter*, Páll í *Englum alheimsins*, Fróði í *Hringadrottinssögu* og Erlendur lögga voru allt karlar og úr fornsögunum komust fimm karlpersónur á blað og þrjár persónur Halldórs Laxness, þau Bjartur, Ólafur Kárason og Salka Valka. Árið 1993 var Jón Hreggviðsson vinsælasta persóna Halldórs Laxness, enda *Íslandsklukkan* þá lesin í 10. bekk. Það að mun færri kvenpersónur en karlpersónur voru nefndar sem uppáhaldspersónur og engin kvenpersóna bar af í vinsældum er áhyggjuefni og umhugsunarvert í ljósi umræðu um jafnrétti kynjanna og sýnileika þeirra í bókum, námsefni og menningarefni almennt. Það væri fróðlegt að vita hvað hefði gerst ef *Harry* hefði verið Helen!

Fjórða rannsóknarspurningin var um kynjamun í læsi ungu fólksins. Eins og 1993 virðast mun fleiri drengir en stúlkur lesa mjög sjaldan eða aldrei í öllum lesefnisflokkum nema fræðslubókum. Þá kom fram að stúlkur fara minna í tölvuleiki en piltar en ekki kom fram marktækur munur á internetnotkun kynjanna. Stúlkur og drengir lásu álíka mikið nú s.l. 2 vikur, en árið 1993 lásu stúlkur mun meira. Árið 1965 voru fleiri drengir en stúlkur sem lásu 2 eða fleiri bækur síðustu 2 vikur, en þar sem drengjahópurinn sem las lítið var stór lásu stúlkur að meðaltali nokkru meira en drengir 1965. Hvort breytingin á lestrarforski stúlkna nú skýrist af fyrirlagnatímanum eða einhverju öðru, t.d. aukinni sjónvarpsnotkun stúlkna (Þorbjörn Broddason, 2005), mikilli internetnotkun eða meira framboði á tómsundum almennt, m.a. SMS notkun, verður ekki fullyrt. En ljóst er að það virðist vera um 10 ára töl á „falli“ bókarinnar hjá stúlkum miðað við drengi.

Ástæða er til að hugleiða stöðu drengja í 10. bekk í ljósi umræðu um vangengi ákveðins hóps drengja í skólum bæði hér og erlendis (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005b; Carrington, 2004; Love og Hamston, 2003; Júlíus K. Björnsson, 2006; OECD, 2003). Þeir virðast taka nýju miðlumunum opnum örmum, en lesa lítið af bókum. Spyrja má hvort skólinn er á

eftir í áherslum sínum eða hvort hefðbundnu bóknámsáherslurnar muni óhjákvæmilega verða ráðandi þar áfram. Munu drengirnir áfram fá lægri einkunnir en stúlkur, en halda samt þjóðfélagslegu forskoti sínu eins og Ehrenreich (2006) spáir í nýlegum pistli? Hin mikla menntasókn kvenna og sú staðreynd að stúlkur nota internetið jafnmikið og drengir virðist góð vísbending um gott framtíðargengi stúlkna. Þó að þær fari minna í tölvuleiki þá virðist það ekki tengjast auknu menntunarstigi eins og notkun internetsins (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005c). Hvort breyting er að verða á þessu, samanber það sjónarmið Carrington (2004) að tölvuleikir séu að verða æ flóknari og veiti því margs konar gagnlega samskiptaþjálfun, þarf að kanna betur í náinni framtíð eins og áherslur í nýjustu læsisrannsóknnum kalla eftir (Rowan og félagar, 2002). Sama á við um hvað unga fólk er að gera á internetinu, það er orðið brýnt að rannsaka það, bæði með tilliti til lestrar, kynjamunar og fleiri sjónarmiða.

Í lokaspurningu rannsóknarinnar var spurt hvort athugunin benti til að verulegar breytingar væru að eiga sér stað á menningarlæsi ungs fólks og á viðhorfum til íslenskrar menningar? Niðurstöðurnar benda til að 15 ára nemendur lesi nú minna í bókum en jafnaldrar þeirra áður og þeir séu meira í nýju miðlunum en eldri kynslóðirnar nú og jafnaldrar þeirra áður. Þá kemur fram vísbending um að þekking nemenda í 10. bekk á efni bókmennta fari minnkandi, að undanteknum þjóðsögum og goðafræði, ef marka má samanburðinn frá 1993 (Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 1998). Þar sem spurningalistarnir voru ekki alveg þeir sömu og um lítið úrtak er hér að ræða ber að líta á þetta sem vísbendingu sem kanna þarf nánar. Þegar þekking nemanna í 10. bekk 2005 var borin saman við þekkingu fólks á þrítugs- og fimmtugsaldri kom sambærilegt mynstur fram, þ. e. marktækur munur var á þekkingu þeirra og fullorðinna á fornsögum og íslenskum bókmenntum, en ekki á þjóðsögum og goðafræði. Líkleg skýring á því er að þjóðsögur og goðafræði virðast mest lesnar í skóla eða á barns- og unglingsárum og

goðafræðin er efnislega skýrari heild og afmarkaðri en bókmenntir almennt (Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 1997, 1998).

Kynjamunurinn í lestri virðist minni en áður, hann er lítill í internetnotkun en mikill í tölvuleikjanotkun. Ungu fólk er leggur mikið upp úr vali, að lesa eða gera það sem það hefur áhuga á og tíma til og sannarlega er úr fleiru að velja nú en áður. Þó að unga kynslóðin noti tölvurnar mikið þykir of sterkt að orði kveðið að um nýja manngerð (*Shi Jinrui*) sé að ræða á meðan óljóst er hvaða máli þessi tölvunotkun skiptir. Mikilvægt er því að rannsaka betur þá nýju færni eða gerð af læsi sem nýju miðlarnir veita, og að hvaða marki hún getur komið í staðinn fyrir þá færni sem lestur bóka hefur veitt. Læsi fólks er að breytast og mikilvægt er að rannsaka það nánar og að skólinn sé í takt við þær breytingar (Au og Raphel 2000; Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra, 2004b; Katz og Rimon 2006; McCarthy og fleiri 2003; Rowan og félagar, 2002). Mikilvægt er að víkka út skilgreiningar á menningarlæsi og taka af alvöru mið af færni sem ungt fólk öðlast með nýju miðlunum, eins og SMS, tölvuleikjum, bloggi, samskiptum á netinu o.fl. Að einblína á bóknám eða bóklestur er ekki í takt við tímann, það þykir sýna viðnám sem getur verið dýrkeypt. Sumir líta á það sem viðleitni ráðandi kynslóðar til að halda völdum og virðingarsessi þrátt fyrir kröfu um annað (Bourdieu, 1998; Carrington, 2004). Í skólakerfinu má sjá svipaðar áherslubreytingar, flestir menntaskólar og háskólar leggja mikla áherslu á texta og bóknám á meðan aðrir framhalds- og háskólar eru opnari fyrir tölvulæsi og myndmiðlum.

Ýmsir (Love og Hamston, 2003; Millard, 1997, 2002; Young, 2003) hafa bent á leiðir til að nýta þessa nýju færni til að styrkja námsgengi drengja, með því að virkja þá sem gerendur í eigin læsi, í stað þess að hunsu tölvuáhuga þeirra bæði heima og í skólanum. Ný rannsókn á lestrarvenjum 8000 grunn- og framhaldsskólanema í Englandi sýnir að það sem nemendur telja að helst muni hvetja

þá til meiri lestrar sé hönnun vefsíðna og blaða, að hitta þekktu höfundu og lestrarleikur (Clarke og Foster, 2005). Það er alvarlegt mál ef læsi er að verða kvenkennd iðja og því þarf að hlusta á raddir drengja, hvers vegna það þykir ekki karlmannlegt að lesa eða læra heima á vissum aldri (Young, 2001; Berglind Rós Magnúsdóttir, 2003). Millard (1997, 2002) mælir með lestrarkennslu með frjálsu vali á textum á mismunandi formi, en síðan komi til sameiginlegt mat nemenda og kennara á textum með það tvöfalda markmið að namar verði gagnrýnir á texta og átti sig á gildi þeirra hvort sem er til fræðslu eða skemmtunar. Þó að sumir vilji halda í þann skilning að menningarlæsi felist í lestri bestu textanna sem til eru í tiltekinni menningu (Hirsch, 1987), benda aðrir á að stöðugt bætist við það sem þykir æskileg menningarleg kunnátta og að mælikvarðar á hvað sé gott breytist einnig (Totony De Zepetnek, 1994). Aðrir telja mikilvægara að allir fái að læra það í skóla sem er merkingarbært fyrir viðkomandi sem getur farið eftir einstaklingum, kynferði eða bakgrunni (Gee, 1987; McCarthy og fl., 2003; Young, 2001). Hvort sem hugtakið *menningarlæsi* er notað eða ekki, er þörf á víðari skilgreiningu sem er í takt við breytta miðla og fjölmennningarlegar aðstæður samtímans (Rowan og félagar, 2002).

Að lokum skal ítrekað að athugunin á nemum í 10. bekk 2005 náði nú eingöngu til Reykjavíkur og því væri æskilegt að endurtaka hana með stærra úrtaki af öllu landinu og meiri áherslu á tölvulæsi, SMS, blogg, mynd- eða margmiðlun auk hefðbundins menningarlæsis. Brýnt er að finna betur út á hvern hátt læsi á nýju miðlana nýtist til framtíðar og hvort eða að hvaða leyti það getur komið í staðinn fyrir áherslur á hefðbundið bóknám, ekki síst í ljósi þess að breyting á læsi virðist hafa áhrif á sjálfsmýnd, athafnir, námsval og heimssýn einstaklinga (Carrington, 2004). Þetta er mikilvægt bæði fyrir nemendur, skólann og foreldra, því á meðan það er ekki ljóst má búast við að skólinn haldi sig við hefðbundna texta og bóknám. Nýframkomnar tillögur um breyttan

framhaldsskóla (Skýrsla Starfsnámsnefndar, 2006) þar sem vígi bóknámsins virðist riðlast með minni aðgreiningu á bók- og verknámi er ef til vill vísbending um að nýju miðlarnir og breytt læsi séu að ryðja brott hefðbundninni skiptingu í bók- og verknám. Það er ögrandi rannsóknarviðfangsefni í náninni framtíð. Hugtakið menningarlæsi þarf að ná til læsis á alla viðeigandi miðla og til þekkingar sem stuðlar að virkni í samfélaginu, bæði heima fyrir og alþjóðlega.

Skilgreining á menningarlæsi og því besta í menningararfi okkar er eðlilega umdeild og líklegt að nokkur átök verði um það hvað eigi að draga fram í skólakerfi okkar til að stuðla að sameiginlegri sjálfsmýnd á nýrri öld. Það markmið þarf einnig að hafa í huga þegar lesefni er ákveðið og læsi ungs fólks er metið. Hvort tveggja skiptir máli, læsisferlið og hvað lærist. Í ljósi byltingarinnar í samskiptamiðlun og áhrifa fjölmenningar eru að eiga sér stað umtalsverðar breytingar á því sem Bourdieu kallar menningarsvið og menningarauð og talað er um að rjúfa sambandið á milli ráðandi afla og textavals, hleypa röddum ungs fólks og minnihlutahópa meira að (Hulan og Warley, 1999). Þetta er internetið og svokallaðar bloggsíður einmitt að gera. Þetta kallar ef til vill á mun sveigjanlegri námskrár en þær hefðbundnu greinabundnu námskrár sem hér hafa tíðkast (Guðný Guðbjörnsdóttir 2003a og 2003b). Það er von höfundar að þessi rannsókn eigi eftir að nýtast til samanburðar í framtíðinni og við ákvarðanir menntamálayfirvalda um skipulag og inntak menntunar á Íslandi, svo að sem flestir verði færir til að meðtaka og endurmóta menningararf landsmanna og að ná tókum á „menningarlæsi“ til framtíðar.

Abstract

This research concerns reading and leisure habits of 10th graders in Reykjavik in 2005. The goal was to look at changes in the “cultural literacy” of young people by comparing the results with available research. A questionnaire was administered to all 10th graders (15-16 year olds) in two schools in Reykjavik, 107

pupils. The results showed that young people read fewer books on the average in 2005 than in 1993 and 1965, were much more into the new media, the Internet and computer games in their spare time than grownups in 2005 and their peers earlier. The most popular books have been filmed as well and many fewer female than male protagonists were among their favourites. The group of boys and girls that never read books had grown bigger and there were signs of diminished knowledge of literature in some genres but not others. Girls read more books than boys, but the difference was less than before, the gender difference in internet use was not significant but boys played computer games significantly more than girls. The attitude of the 10th graders to the importance for Icelanders of reading the Sagas and Icelandic literature was more positive than the reading habits suggest, but not as favourable as the same attitude expressed by grownups. The young people emphasized free choice of reading and leisure activities and significantly more of them than the grownups thought that interest in Icelandic culture was dropping as a result of the new communication media and globalization. Even if these changes in literacy are significant, it is not known how important they are for their cultural literacy in the future, so the term “new mankind” (*Shi Jinrui*) is questionable. Cultural literacy needs to be redefined as the reading of all appropriate media and knowledge that facilitates participation in and adaptation to society, both local and global. Educational implications are discussed.

Heimildir

- Alliance for Excellent Education (2006). US Department of Education Awards Striving Readers Grants. Sótt 29. júní, 2006, af <http://www.all4ed.org/legislative/StrivingReadersAwarded.html>
- Apple, M. (2004). *Ideology and curriculum* (3. útgáfa). New York og London: RoutledgeFalmer.
- Applebee, A. (1991). Literature: Whose heritage? Í Hiebert, E. H. (Ritstj.), *Literacy for a diverse society. Perspectives, practices and policies* (bls. 228–238). New York: Teachers College Press.
- Au, K. og Raphael, T. (2000). Equity and literacy in the next millennium. *Reading Research Quarterly*, 35(1), 170–188.
- Berglind Rós Magnúsdóttir. (2003). *Orðræður um kyngervi, völd og virðingu í unglingsáttunda. Óbirt M.A. ritgerð í uppeldis- og menntunarfræði: Háskóli Íslands, Félagsvísindadeild.*
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason*. Cambridge: Polity Press.
- Carrington, V. (2004). Texts and literacies of the Shi Jinrui. *British Journal of Sociology of Education*, 25(2), 215–228.
- Clarke, C. og Foster, A. (2005). Children’s and young people’s reading habits and preferences: The who, what, why, where and when. National Literacy Trust. Desember 2005. Sótt 15. ágúst 2006 af http://www.literacytrust.org.uk/Research/Reading_Connects_survey.pdf.
- Coles, M. og Hall, C. (2002). Gendered readings: learning from children’s reading choices. *Journal of Research in Reading*, 1, 96–108.
- Ehrenreich, B. (2006). Guys just want to have fun. *TIME*, 31. júlí, bls. 60.
- Freire, P. og Macedo, D. (1987). *Literacy: Reading the word and the world*. New York: Bergin and Garvey.

- Gee, J. P. (1988). The legacies of literacy: from Plato to Freire through Harvey Graff. *Harvard Educational Review*, 58, 195–212.
- Graff, H.G. (1987). *The legacies of literacy: continuities and contradictions in Western culture and society*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gretar L. Marinósson (2005). Pistillinn. Menntarannsóknir og hlutverk TUM. *Tímarit um menntarannsóknir*, 2, 7–9.
- Guðný Guðbjörnsdóttir. (2000). Hvernig skilar menningararfurinn sér til ungs fólks? Í Friðrik H. Jónsson (Ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum III* (bls. 251–268). Reykjavík: Félagsvísindastofnun.
- Guðný Guðbjörnsdóttir. (2003a). Hugmyndir um kyngervi og jafnrétti í námskrám grunnskólans. Í Friðrik H. Jónsson (Ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum IV* (bls. 257–271). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Guðný Guðbjörnsdóttir. (2003b). Betur má ef duga skal: Námskrá framhaldskólans í kynjafræðilegu ljósi. *Uppeldi og menntun*, 12, 43–64.
- Guðný Guðbjörnsdóttir. (2005a). Skiptir menningararfurinn máli fyrir ungt fólk á tímum hnattvæðingar? Í *Ungir Íslendingar í ljósi vísindanna* (bls. 55–66). Reykjavík: Umboðsmaður barna og Háskóli Íslands.
- Guðný Guðbjörnsdóttir. (2005b). Cognition, identities and education in an era of globalization and technological change. Í Örn D. Jónsson og Edward H. Huijbens (Ritstj.), *Technology in Society – Society in Technology* (bls. 33–52). Reykjavík: University of Iceland Press.
- Guðný Guðbjörnsdóttir. (2005c). „Menningarlæsi“ fullorðinna: Athugun á lestrarvenjum fólks á þrítugs- og fimmtugsaldri. Í Úlfar Hauksson (Ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum VI* (bls. 657–672). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra. (1997). Social and developmental aspects of Icelandic pupils' interest and experience of Icelandic culture. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 41(2), 141–163.
- Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra. (1998). Cultural Literacy: social and developmental aspects of experience and knowledge of Icelandic culture. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 42(1), 65–79.
- Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra. (2004a). Orðræða um sjálfmyndir, þjóðarvitund og hnattvæðingu. *Tímarit um menntarannsóknir*, 1, 47–60.
- Guðný Guðbjörnsdóttir og Sergio Morra. (2004b). Orðræður ungs fólks um íslenska menningu og skólastarf í ljósi hnattvæðingar. Í Úlfar Hauksson (Ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum V* (bls. 373–391). Reykjavík: Félagsvísindastofnun, Háskólaútgáfan.
- Hall, C. og Coles, M. (1999). *Children's reading choices*. London: Routledge.
- Hirsch, E. D. (1987). *Cultural literacy: What every American needs to know*. Boston: Houghton Mifflin.
- Hopper, R. (2005). What are teenagers reading? Adolescent fiction reading habits and reading choices. *Literacy*, 39, 113–120.

- Howard, V. (2006). Teens and Pleasure Reading: A Critical Analysis from Nova Scotia. Sótt 30. ágúst, 2006, af http://www.cais-acsi.ca/proceedings/2006/howard_2006.pdf.
- Howland, J. (1995). Attentive reading in the age of canon clamor. *English Journal*. (High school edition), 84(3), 35–39.
- Hulan, R. og Warley, L. (1999). Cultural literacy, first nations and the future of Canadian literary studies. *Journal of Canadian Studies*, 34(3), 59–87.
- Júlíus K. Björnsson. (2006). Af PISA rannsókninni og niðurstöður samræmdra prófa á Suðurlandi. Hvað er að gerast með strákana? Sótt 30. september, 2006, af <http://sass.aicon.is/vefsidan/Data/MediaArchive/files/malthing/jkbf2006.pdf>.
- Katz, Y. og Rimon, O. (2006). The study of literature and culture in a web-based environment. *Educational Media International*, 43(1), 29–41.
- Love, K. og Hamston, J. (2003). Teenage Boys' Leisure Reading Dispositions: juggling male youth culture and family cultural capital. *Educational Review*, 55(2), 161–177.
- McCarthy, C., Giardina, M., Harewood, S. og Park, J. K. (2003). Contesting culture: Identity and curriculum dilemmas in the age of globalization, post-colonialism, and multiplicity. *Harvard Educational Review*, 73(3), 449–465.
- McLaren, P. L. (1988). Culture or canon? Critical pedagogy and the politics of literacy. *Harvard Educational Review*, 58(2), 213–234.
- Millard, E. (1997). *Differently literate. Boys, girls and the schooling of literacy*. London: Routledge.
- Millard, E. (2002). Boys and the Blackstuff, *NATE Newsletter*, 16 (janúar). (National Association of Teachers of English in Russia).
- OECD programme for international student assessment (PISA)/UNESCO institute for statistics (2003). *Literacy Skills for the World of tomorrow: Further results from PISA 2000*. París: OECD/ UNESCO.
- OECD. (2004). *Learning for Tomorrow's World-First Results from PISA 2003*. París: OECD.
- Paechter, C. (2000). *Changing school subjects. Power, gender and curriculum*. Buckingham: Open University Press.
- Purves, A. (1994). The ideology of canons and cultural concerns in the literature curriculum. Í Miller, S. M. og McCaskill, B. (Ritstj.), *Multicultural literature and literacies: making spaces for difference* (bls. 106–127). Albany, N.Y: State University of New York Press.
- Rowan, L., Knobel, M., Bigum, C. og Lankshear, C. (2002). *Boys, literacies and schooling. The dangerous territories of gender based literacy reform*. Buckingham: Open University Press.
- Símon Jóhannes Ágústsson. (1976). *Börn og bækur II. Tómsundalestur*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Skýrsla Starfsnámsnefndar. (2006). Nýr framhaldsskóli. Sótt 15. ágúst, 2006, af <http://bella.mrn.stjr.is/utgafur/starfsnamsnefnd.pdf>.
- Totosy De Zepetnek, S. (1994). Toward a theory of cumulative canon formation: Readership in English Canada. *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, 27(3), 107–114.

- Wikan, U. (1999). Culture: A concept of race. *Social Anthropology*, 7(1), 57–64.
- Wicks, J. (1995). Pattern of reading among teenage boys: The reading habits and book preferences of 13–15-year-old boys. *New Library World*, 96 (1122), 10–17.
- Wilks, D. (2002). Editorial, *PCGame Zone*, 1, (Október, 2002), bls. 6.
- Wragg, E.C. (1997). Oh boy. *Times Educational Supplement*, 16. maí.
- Young, J.P. (2001). Displaying practices of masculinity: Critical literacy and social contexts. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 45(1), 4–15.
- Þorbjörn Broddason. (1992). Minnkandi bókhneigð ungmenna. *Skíma*, 15(3), 37–42.
- Þorbjörn Broddason. (2005). Börn og breyttir miðlar. *Ungir Íslendingar í ljósi vísindanna* (bls. 49–54). Reykjavík: Umboðsmaður barna og Háskóli Íslands.

Þakkir

- Rannsóknasjóður Háskóla Íslands sem hefur styrkt þessa rannsókn.
- Ungmennin sem tóku þátt í athuguninni fá sérstakar þakkir, svo og foreldrar þeirra, kennarar, skólastjórnendur og skólayfirvöld í Reykjavík, fyrir gott samstarf.
- Líney Björk Ívarsdóttir og starfsfólk Félagsvísindastofnunar, fyrir veitta aðstoð við fyrirlögn og úrvinnslu gagna.
- Ritrýnar Tímarits um menntarannsóknir fyrir gagnlegar ábendingar.